

Nápevy *samopodobenov* 4. hlasu

ruténsky *bulharský* rospev

ЗВАННЫЙ СВЫШЕ (pZS-br)
ІІКО ДОБЛА ВЪ МЪЧЕНИЦѢХЪ (pJD-br)
АЛЪ ЄСНЪ ЗНАМЕНИЄ (pDZ-br)

Pramene: J289, VS.

Úvod

Ruténske nápevy samopodobenov bulharského rospevu sú pomerne vzácne a ide prevažne o monastierske irmologiony zo 17. storočia. Od 18. storočia sa už stopy po týchto nápevoch strácajú.

V našom prehľade vychádzame z dvoch prameňov. Irmologion J289 z druhej polovice 17. storočia zapisuje stichiry bez predznamenaní. Irmologiony Veľkého Skítu (VS) majú kľúč a predznamenanie tak, ako uvádzame pri melódii stichu:

stich:

The image shows two musical staves for a stich. The top staff is labeled 'J289' and the bottom staff is labeled 'VS'. Both staves show a melodic line on a five-line staff. The J289 staff has a red 'C' clef and a red 'C' time signature. The VS staff has a red 'C' clef and a red 'C' time signature. The lyrics are written below the staves in Cyrillic script. The J289 lyrics are: СЛА-ВА СЯ Є ВСѢ ПРЄ-ПО-ДО-БНЫ ꙗ-ГО. The VS lyrics are: І-КО Ш ТЄ-БЄ ꙗ Ш-ЦѢ-ЦЕ-НІ-Є.

Zápis melódie vo VS je opticky o jednu pozíciu vyššie než v J289, čo pravdepodobne súvisí s častou tendenciou písať nápevy tak, aby základný (finálny) tón hlasu ležal na prostrednej línii. Rovnaký kľúč s predznamenaním nachádzame v irmologionoch 17. storočia (J002, J029 apod.) aj pri irmosoch znamenného rospevu 4. hlasu. V záujme prehľadnosti budeme prepisovať melódie jednotne podľa J289, bez predznamenaní.

J289

ГО-ВЫ-ШЕ ЗВА-НЫ, ѿ НЕ Ш ЧЕ-ЛО-ВѢ,

VS

ЗВА-НЫ СЗ-ВЫ-ШЕ, ѿ НЕ Ш ЧЛО-ВѢ,

J289

ѸГ-ДА ЗѸ-НА-А ТМ ПО-МОД-УИ Ѹ-И ТЕ-ЛЕ-СНІ-И

VS

ѸГ-ДА ЗѸ-НА-А ТМА ПО-МОД-УИ Ѹ-И ПЛО-СКІ- - А,

J289

НЕ-ЧЕ-СТІ-А ѸБ-АН-ЧА-А СѢ-ТО-ВА- - НІ- - Е,

VS

НЕ-ВѢ-РІ-Е ѸБ-АН-ЧА-А СѢ-ТО-ВА- - - НІ- - Е,

J289

ТО Г-ДА НЕ-БѸ-НЫ СВѢ Ш-БАН-ТА МЫ-ЛЕ-НІ-А Ш- - УИ,

VS

ѸГ-ДА ЖЕ НЕ-БѸ-НЫ СВѢ Ш-БАН-ТА СМН-ЛЕ-НІ-Е СВѢ- ТА ЗЛА-КА,

J289

БѦ-ГО-УЕ-СТІ-А Ш-КФЫ- - -БА-А КРА- - -СО- ТЪ,

VS

БѦ-ГО-ВѢ-ФІ-Е ІА-АА-А ГАА-ГО-АО^ω РА- - -Ъ- -МА,

J289

ТѢМ-ЖЕ ПО-НА І-ВО-ДА-ША-ГО СВѢ^π Ш ТМЫ, Х^ωР-ТА БО-ГА НА-ШЕ-ГО,

VS

ТѢ^ω РА-Ъ-МѢ І-ВѢ-ША-ГО І-ТМЫ, СВѢ^π Х^ωР-ТА БО-ГА НА-ШЕ-ГО,

J289

Ѣ-ГО-ЖЕ МО-АИ СПА-ТИ-СА ДЪ-ША^ω НА- - ШИ.

VS

Ѣ-ГО-ЖЕ МО-АИ СПА-ТИ І ПР-СВѢ-ТИ-ТИ ДЪ-ША НА- -ША.

Štruktúra a poznámky:

<p>Ο εξ u- ψίστου κληθείς, 7 ουκ απ' ανθρώπων, 5</p> <p>ότε τό ε-πί-γειον 7 σκό- -τος η-μαύρωσε, 6 τούς οφθαλ- μούς σου τού σώματος, 9 τήσ ασεβεί- ασ, 5 δημοσι-εύ- ον τήν σκυθρωπότητα, 11</p> <p>τότε τό ουράνιον, 7 φώς πε- -ρι-ή-στραψε, 6 σής δι-α- - -νοί- - -ας τά όμ-ματα, 9 τήσ ευσεβεί- ασ 5 α-να-καλύπττον τήν ω-ραι-ότητα, 11</p> <p>όθεν επένγως 5 τόν εξαγοντα, 5 φώς εκ σκότους 4 Χριστόν / τόν Θεόν ημών, 7</p> <p>όν ικέτευσ σωσαι, 7 καί φω- -τί-σαι 4 τās ψυχάς ημών. 5</p>	<p>1. Ο εξ u- ψίστου κληθείς, 7 ουκ απ' ανθρώπων, 5</p> <p>2. ότε τό ε-πί-γειον 7 σκό- -τος η-μαύρωσε, 6 τούς οφθαλ- μούς σου τού σώματος, 9 τήσ ασεβεί- ασ, 5 δημοσι-εύ- ον τήν σκυθρωπότητα, 11</p> <p>3. τότε τό ουράνιον, 7 φώς πε- -ρι-ή-στραψε, 6 σής δι-α- - -νοί- - -ας τά όμ-ματα, 9 τήσ ευσεβεί- ασ 5 α-να-καλύπττον τήν ω-ραι-ότητα, 11</p> <p>4. όθεν επένγως 5 τόν εξαγοντα, 5 φώς εκ σκότους 4 Χριστόν / τόν Θεόν ημών, 7</p> <p>5. όν ικέτευσ σωσαι, 7 καί φω- -τί-σαι 4 τās ψυχάς ημών. 5</p>
---	---

slabiky: 12 + 38 + 38 + 37 = 125

Zvannyj svýše – stichira z utierne sviatku Petra a Pavla (29.6.).

Bulharský nápev samopodobenu pZS je iteratívny, melodické jadro pozostáva iba z dvojice formúl (označíme A a B). Závèrečná formula A je predĺžená a končí sa o tón nižšie. Mimoriadna jednoduchosť nápevu pritom neodporuje štruktúre textu, naopak, presne zodpovedá deleniu na riadky aj ich paralelizmom.

Nápev je zapísaný v „základnej stupnici“, od ktorej sa však vo formule B odkláňa predznamenaním (J289). Nie je však jasné, prečo toto predznamenanie chýba vo VS. Je to samozrejmosť, ktorú si nemuseli maňavskí kantori zvlášť zapisovať, alebo už mali melódiu adaptovanú do „štandardnej“ stupnice? Alebo je to naopak a táto štandardná stupnica predstavuje pôvodnejší variant nápevu? Zápis melódie v RI nám nedáva jednoznačný obraz o stupnici a navyše nevieme, či zápis v J289 tiež nie je len určitým kompromisom medzi realitou a možnosťami kvadratickej notácie.

Kľúčom k aspoň čiastočnému pochopeniu tohto problému je dôležitá a prekvapujúca skutočnosť, že nápev pZS je presnou kópiou byzantského sidáľnu 4. hlasu „Udivisja Iósif“ a to konkrétne jeho prvých štyroch formúl.¹

¹ Byzantský sidáľen má zložitú (neiteratívnu) štruktúru. Prvé dva verše tvoria paralelizmus A+B, A+B, čomu zodpovedajú aj použité melodické formuly. BR nápev obsahuje len melódiu prvých štyroch kól (ABAB) a jej iteratívny potenciál využíva v cyklickom opakovaní fráz A a B.

Formula A:

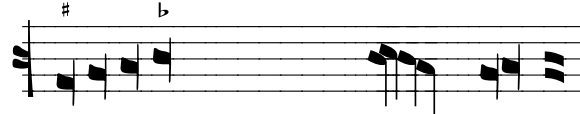
J289/VS – úvodný a priebežný tvar:

I. II. III. var. II:

Todorov, *Oktoich*:

F# G A B
b

Formula B:

J289:

Todorov, *Oktoich* („bulharský“ nápev):

b

Podobnosť melodických kontúr v oboch formuliach azda ani nemôže byť presvedčivejšia. *Ftora*² *nenano*, označujúca v byzantských neumoch tetrachord G, F[#], E^b, D, sa nachádza presne tam, kde je v J289 predznamenanie určujúce tetrachord³ G, F[#], E, D. Ak význam predznamenanania chápeme rigorózne, BR melódia sa líši od gréckej zníženým tónom E. Najjednoduchším vysvetlením však je, že kvadratická notácia neumožňovala zapísať stupnicu *nenano* zrozumiteľným spôsobom a tak predznamenanie v J289 predstavuje len náznak stupnice vymykajúcej sa európskym štandardom. Možno práve nedostatočnosť možnosti notácie bola príčinou, prečo VS úplne vynecháva predznamenanie.

Ak je náš predpoklad správny, *pZS-br* malo s najväčšou pravdepodobnosťou nasledujúcu stupnicu:⁴

D E^b F[#] G a b c
resp. A B C[#] D E F G (v kontexte RI)

Otázny je len tón b (F) – či ide o pohyblivý tón (h pri stúpaní a b pri klesaní), čo by zodpovedalo mätko-diatonickému ladeniu G-c tetrachordu, alebo či ide o permanentne znížený tón. Odpoveď azda ukáže komplexnejší rozbor modality 4. hlasu.

² *Ftora* = odklon od základnej stupnice hlasu do iného ladenia.

³ Absolútnu pozíciu tónov v rutenskom samopodobene určujeme podľa gréckej paralely.

⁴ Tu treba zdôrazniť, že v prostopení dodnes existujú nápevy, ktoré používajú stupnicu *nenano* (napr. spev po prijímaní na LVPD). Bolo by preto unáhlené považovať túto stupnicu za natoľko cudziu rutenskému prostrediu, že by musela byť nutne pozmenená.

Iný pohľad na situáciu však prináša bukovinský zborník cirkevnej psaltikie (Vorobkevič, 1896), ktorý uvádza sidálen *Udivísja Iosíf* „gréckeho rospevu“ zapísaný o terciu vyššie a to jednoznačne (v okrúhlej notácii, B-dur). V zodpovedajúcich formuliach, po transponovaní na rovnakú výšku ako v RI, vyzerá situácia nasledovne:

Formula A:

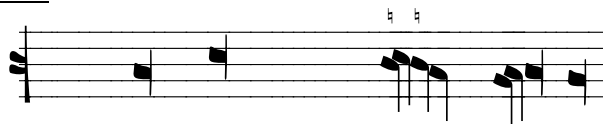
J289/VS – priebežný tvar:

Vorobkevič – záverečný tvar:

Vorobkevič – priebežný tvar:

Formula B:

J289:

Vorobkevič:

Vorobkevičova stupnica teda je:

resp. D E F# G a h/b c
 A H C# D E F G

Tón E nie je znížený a h/b je pohyblivý. Otázkou je, či Vorobkevič verne zachytáva skutočnú starobylú tradíciu, alebo ide o jeho výklad či úpravu nejakého písaného prameňa.

Iným prekvapujúcim momentom je to, že nápev stichiry sa modeluje podľa *sidálnu*. Tu však treba zdôrazniť, že v tradícii BR sa nápevy stichír a sidálnov často podobajú a dokonca v prípade 4. hlasu prostopenia je nápev *Udivísja Iosíf* v podstate rovnaký ako v BR stichirovej melódii. Na druhej strane v byzantskej tradícii je fthora *nenano* typickým stichirovým ladením (6. hlas), ktoré sa používa v tropároch a sidálnoch len výnimočne, zrejme ako novší prvok.

Zaujímavý je vzťah medzi BR a ZR nápevmi samopodobenu. Aj v ZR novšej ruténskej redakcie sa nápev vyprofiloval ako iteratívny (s osobitným záverečným riadkom), pričom jeho jadro tvoria štyri formuly, ktoré označíme B1 B2 A1 A2. Jednotlivé riadky v ZR pokrývajú dvojice formúl:

	ZR	BR
1., 3., 5.	B1+B2	A
2., 4., 6.	A1+A2	B
7.	Z1+Z2	A'

Z melodického hľadiska je pozoruhodná podobnosť hlavných črt popevkov B1+B2 (*vozmer+derbica*) alebo len B2 s B a popevku A1+A2 (*vozhlaska+pastela/kimza*) alebo len A1 s A. Nápev BR je akoby zjednodušením znamennej melódie⁵, pričom navyše mení poradie popevkov BA na AB.

Formula A:

J289/VS – priebežný tvar:

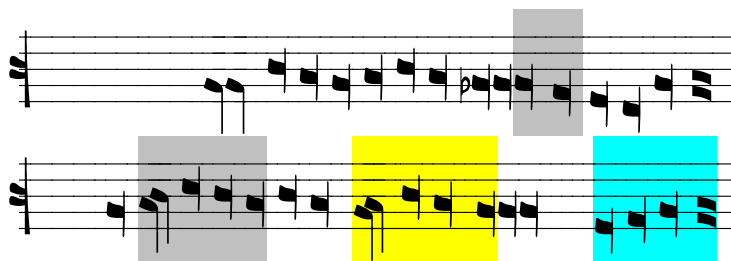

RI – vozhlaska+kimza:

Formula B:

J289/VS:

RI – B1+B2:

⁵ Pravdepodobnejšie však je, že ide o zjednodušenie inej byzantskej melódie, podľa ktorej (azda nezávisle) vznikli v 15.-16. storočí samopodobeny ZR.

J289

И-КО ДО-ЛА ВО МЛ-ЧЕ-НИ-ЦѢ, СТО-ГО-ГО-ГО-ГО - ЧЕ ГЕ-Ш-ГІ-Е,

VS

И-КО ДО-ЛА ВО МЛ-ЧЕ-НИ-ЦѢ, СТО-ГО-ГО-ГО-ГО - ЧЕ ГЕ-Ш-ГІ-Е,

J289

СО-ШЕ-ШЕ-СА ДЗНЕ БО-ХВА-ЛА-Е ТА,

VS

СО-ШЕ-ШЕ-СА ДЕ-НЕ БО-ХВА-ЛЫ,

J289

ІА-КО ТЕ-ЧЕ-НІ-Е СО-ВѢ-ШИ, ІІ ВЪ-РЪ СО-БЛЮ-Е-СИ,

VS

ІА-КО СЪ-ВѢ-ШИ ТЕ-ЧЕ-НІ-Е, ІІ ВЪ-РЪ СО-БЛЮ-Е-СИ,

J289

ІІ ПРІ-А Ш БО-ГА ВЪ-НЕ СВО-Е-А ПО-БЪ-ДЫ,

VS

ІІ ПРІ-А Ш БО-ГА ВЪ-НЕ СВО-Е-А ПО-БЪ-ДЫ,

J289

ἑ-γο-σθε μο- -λη ὦ τλα ἦ ἐλ̣ ἦζ-βλ-βη-τη-σα

VS

ἑ-γο-σθε μο- -λη ὦ τλα ἦ ἐλ̣ ἦζ-βλ-βη-τη-σα

J289

βο-σιπ̣-βλ-ιο-ψη̣ βοε-χε- ηλ̣-ιο πα-μα̣ τβο- -ιο.

J289

βλ̣-ρο-ιο τβο-ρα-ψη̣ βοε-χε- ηλ̣-ιο πα-μα̣ τβο- -ιο.

ρJD – Štruktúra a poznámky:

<p>1. Ως γενναίον εν Μάρτυσιν, 8 α-θλο- φόρε Γε- -ώ-ργι- ε, 8</p> <p>2. συνελ- θόντες _ σή-με-ρον, 7 + ευφη-μούμέν σε, 5 <small>spolu 28</small></p> <p>3. ὅτι τόν δρόμον τετέλεκας, 9 τήν πίστιν τετήρηκας, 7</p> <p>4. καί εδῆξω _ εκ Θε-ού, 7 + τόν τής νίκης σου στέφανον, 8 <small>spolu 31</small></p> <p>5. ὄν ι- -κέ-τε-υε, 5 εκ φθοράς 3 καί κινδύνων λυτρωθή- -ναι, 8</p> <p>6. τούς εν πίστει εκ- τε-λούντας, 8 τήν αι-σέβαστον μνήμην σου. 9 <small>spolu 33</small></p> <p style="text-align: right;"><small>všetko spolu 92</small></p>	<p>Ἰάκω δόβλα βλ μνήμη φχζ, ετρίποτέρπχε γεώργτε, σοσηάσιελα δηέβ, βοχβάλημζ τλ̣,</p> <p>Ἰάκω τετένιε σοβερσηήκζ, βφρδ σοβλιόλζ ε̣ι̣, ἦ πρίάττ̣ ὦ β̣λα ποε̣β̣δυ τβοε̣λ̣ β̣φ̣νέ̣τζ̣</p> <p>ε̣γ̣ό̣ζε μο̣λη̣, ὦ τλη̣ ἦ β̣β̣λ̣ζ ἦζβ̣β̣η̣τ̣η̣σα̣, β̣φ̣ρο̣ σοβερσηι̣ου̣ψ̣ι̣μ̣ζ β̣ε̣ε̣ε̣ε̣τ̣η̣δ̣ιο̣ π̣ά̣μα̣τ̣η̣ τ̣βο̣ι̣ο̣.</p>
---	--

Jáko dóbla – stichira zo sviatku sv. Juraja (23.4.).

Nápev stichiry pJD-br je zostavený z obmedzeného počtu popevkov, avšak nie je v prísnom zmysle slova iteratívny. Pomerne dobre reflektuje delenie na riadky a do istej miery aj existujúce paralelizmy, takže vo vzťahu k textu je presnejší než variant ZR. Na viacerých miestach sa však melódia rozpúšťa v dlhej, pravdepodobne sekundárnej deklamácii. Záverová formula A' sú podobné ako v pZS-br, ide teda o zápis v rovnakom ladení.

Formula A uzatvárajúca prvý a tretí riadok zodpovedá do istej miery *vozmeru* v ZR, má však pomerne výraznú paralelu aj v modernom gréckom nápeve pJD. To isté platí pre formulu B pripomínajúcu znamennú *vozhlasku* a *vozmer*.

Formula A:

J289

CTQΛ-TO- TEŌ - - γε Γε- ω̄- Γī- ε,

Todorov

α-θλο-φό- - -ρε Γε- ω̄-ργι- -ε

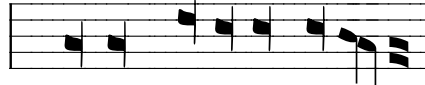
Formula B:

J289

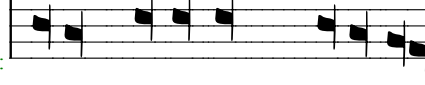
ΚΟ ΔΟ-ΛΑ ΒΟ ΜΔ- -γε- ΗΗ- ΙΤ̄[∞]

Gr.

Ως γεν- -ναί-ον εν Μάρ-τυ-σιν,

Todorov:

ΚΟ ΔΟ-ΛΑ ΒΟ ΜΔ- -γε- ΗΗ- ΙΤ̄[∞]

Formula C pozostáva najmä z deklamácie na tóne G. Jej kadencia pripomína znamenný *G-voznosec*.

J289

ДѦ́ ѣ-снъ зна-ме-нї-е бо-ла-ци-са те-бѣ́ ю-по-ди крѣ-тво ꙗ-ко-сва-тъи,

VS

ДѦ́ ѣ-снъ зна-ме-нї-е бо-ла-ци-са те-бѣ́ ю-по-ди крѣ-тво ꙗ-ко-сва-тъи,

J289

и-же по-сѡ-лѡ-нї-е-снъ на-ча-ла те-ны-а ѿ-бла-сти,

VS

и-же ѡ-но-ви-е-снъ на-ча-ла тмы ѿ-бла-сти,

J289

ѿ-во-вѣ-е-снъ на-на-пе-во-е ѡ-бѡ-ство,

VS

ѿ-во-вѣ-е-снъ на-на-пе-во-е ѡ-бѡ-ство,

J289

гѡ-же ти-чло-вѣ-ко-лю-че-с-мо-ре-нї-е сла-ви,

VS

гѡ-же ти-чло-вѣ-ко-лю-че-с-мо-ре-нї-е сла-ви,

J289

и-сх-се-всѣ-снъ-не ѿ-сп-се-дѡ-ша-мъ на-шнъ.

VS

и-сх-се-всѣ-снъ-не ѿ-сп-се-дѡ-ша на-шнъ.

Štruktúra a poznámky:

<p>Ἔ-δωκας ση-μεί-ω-σιν, 7 τοῖς φοβου- -μέν-οις σε Κύ-ρι-ε, 9 τόν Σταυρόν σου τόν τί-μι- ον, 8</p> <p>δι' οὐ εθ- -ρι- άμβευσας, 7 τὰς αρχὰς τοῦ σκότους, 6 καὶ τὰς ἐξ- -ου- -σί- ας, 6 19</p> <p>καὶ ε- -πα-νή- -γα- γες ημάς, 8 εἰς τήν αρ-χαί- -αν 5 μα- κα- -ρι- -ό- -τη-τα, 6 19</p> <p>διό σου τήν φι- λάνθρωπον, 8 οι-κο-νο-μί- -αν δο-ξά-ζο-μεν, 9 Ι-η- σου παν- -το- δού- να-με, 8 ο Σω-τήρ τών ψυχών ημών. 8</p>	<p>1. Δάξ ἑσὶ ζήλμεντε βοάμενμελ τεβὲ γάν, κρητὰ τβόή ἕτηνίη,</p> <p>2. ἤμμε ποεραμῆλα ἑσὶ ημῆλα τβμὲ :: ἠ βλίρεσι,</p> <p>3. ἠ βοζβέλα ἑσὶ ημάς :: ηα πέροε κλέκέρτεο,</p> <p>4. τβέμμε τβοὲ ἕββέκομῆνοε εμοτρενίτε ελβημλ, ἦσε βρεσῆλνε, ἦσε λῆσιζ ηάσημλ</p>
--	--

Dal jesí známenie – stichira z piatkovej utierne 4. hlasu (stichovna).

BR nápev stichiry pDZ je iteratívny a jeho jadro tvorí dvojica podobných formúl P, Q. Možno aj preto melódia v J289 má tvar PQ PQ PQ ..., kým vo VS naopak – QP QP QP... Melódia formuly pripomína znamennú *jasnicu* v rôznych variantoch.

Formula P

Nepárna formula P v iteračnom cykle je typická deklamáciou na tóne G a finálou F. V úvode J289 je mylne zapísaná o tón vyššie, čím prezrádza, že pisateľ J289 prepisoval z predlohy s predznamenáním (zápis je vtedy o jednu pozíciu vyššie) a na začiatku stichiry sa pozabudol.

The image shows two musical staves. The top staff is labeled 'J289' and the bottom staff is labeled 'VS'. Both staves show a sequence of notes on a five-line staff. A vertical grey bar highlights the first few notes of both staves, showing a difference in pitch between the two versions.

Formula Q

Párna formula Q v iteračnom cykle má taktiež deklamačný tón G a finálu F.

J289

VS

Na rozdiel od predošlých stichír táto zrejme nemá styčné body s nápevom ZR. Jej jednoduchá melódia vyzerá skôr ako núdzové riešenie, ako čítanie textu umeleckou deklamáciou. Nevidno tu analógiu popevkov P, Q v predošlých stichirách. Opäť je otázkou, v akej stupnici sa nápev realizuje, pričom nie je jasné, nakoľko tu treba hľadať súvis s bežnými charakteristikami 4. hlasu.

Určitou orientačnou pomocou nám môže byť záverečný popevok, v ktorom prichádza k zníženiu tónu *a*:

J289

VS

Podľa notácie je tón *b* v piesni permanentne znížený, kým tón *a* sa znižuje len v závere. Ide o typické byzantské ukončenie piesní, pričom takéto zníženie sa spravidla uskutočňuje len na tónoch, ktorú sú voči európskemu ladeniu beztak o čosi nižšie (tj. nota sa znižuje len o cca. šestinu tónu), ide teda z dnešného pohľadu gréckej muzikológie o nasledovnú zmenu:

F 12 G 10 a 8 b → F 12 G 8 a

Pramene byzantských nápevov:

- Ειρμολόγιον Πέτρου Πελοποννησίου καὶ Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου (1825), ὑπὸ Χουρμουζίου Χαροφύλακος, ἀνατύπ. Κουλτούρα.
- Ειρμολόγιον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου (1903), ἀνατύπ. ἐκδ. Ρηγόπουλου.
- Manasia pop Todorov, *Psaltikijna utreňa, Psaltikien väzkresnik*; Sofia, 1920/1968.
- Petär Dinev, *Obširen väzkresnik*, č.2; Sofia 1949.